

AZ ÚR HÁZA ÉS DÁVID URA  
A ZSOLTÁROK ÉS MÁRK NÉZŐPONTJA JÉZUSRÓL  
ÉS A JERUZSÁLEMI TEMPLOMRÓL

RIKK E. WATTS  
*Regent College*

BEVEZETÉS

Tanulmányom két észrevételre épít. Az első és kissé prózai észrevétel szerint Márk tetőpontra érő befejezése Jézus templomi cselekvéseit állította középpontba.<sup>1</sup> Ez már bennfoglaltan megjelenik az evangélium elején a kombinált idézetben, amelynek két szövege főleg JHWH Jeruzsálembé, illetve egy újjáépített, de éppen megszenteltetlenített templomba történő visszatéréssel foglalkozik (Iz 40,3; Mal 3,1).<sup>2</sup> A másik észrevétel arra vonatkozik, hogy Márk hogyan használja a zsoltárokat. Izajás könyve iránti érdeklődést követően főleg négy zsoltárra összpontosít (2; 22; 110; 118).<sup>3</sup>

- A Zsolt 2,7 megjelenik a keresztségkor (Mk 1,11) és a színeváltozásnál (9,7).

<sup>1</sup> A fordítás alapjául szolgáló tanulmány: RIKK E. WATTS: *The Lord's House and David's Lord: The Psalms and Mark's Perspective on Jesus and the Temple*, *Biblical Interpretation* 15 (2007) 307–322. Fordította: Szabó Miklós Xavér OFM. Közlés a szerző és a kiadó szíves engedélyével.

Például DONALD JUEL: *Messiah and Temple*, Scholars Press, Missoula, 1973.

<sup>2</sup> RIKK E. WATTS: *Isaiah's New Exodus in Mark*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997.

<sup>3</sup> RIKK E. WATTS: *The Psalms in Mark's Gospel*, in Steve Moyise – Maarten J. J. Menken (eds.): *The Psalms in the New Testament*, T. & T. Clark, Edinburgh, 2004, 25–45, ahol a szövegformát és az értelmezői hagyományokat bővebben tárgyalom.

- A 118. zsoltár a „dicsőséges” bevonulás során (25–26. versek a Mk 11,9–10-ben) és a szőlőművesek példázatának tetőpontján tűnik fel (22–23. versek a Mk 12,10–11-ben).
- A Zsolt 110,1 Jézusnak a messiásra és Dávid fiára vonatkozó kérdésében (Mk 12,6) és Kajafásnak adott merész válaszában jelenik meg (14,62).
- Végül pedig a 22. zsoltár elemeivel Jézus ruháinak szétosztásánál (a 19. vers a Mk 15,24-ben), az elhagyatott felkiáltásnál (a 2. vers a Mk 15,34-ben), és az arra járó tömeg gúnyolódásánál találkozunk (a 8. vers a 15,29-ben).

Számos fontos jellegzetesség tűnik fel. Az egy adott zsoltárra való hivatkozások csoportban vannak: az első három „párban” áll, ezt követi egy ív a 2., 118., 110., végül pedig a 22. zsoltárral. Mindegyik kulcsfontosságú ponton jelenik meg Márk elbeszélésében. A második zsoltár központi szerepet játszik két isteni tanúságtételnél, amelyek megadják a szakaszok alaphangját, bevezetik Jézus szavait, melyekkel meghirdeti Isten Országa erőteljes jelenlétét és a Jeruzsálembé vezető „keresztútját”. A 118. zsoltár két idézete magyarázó *inklúziót* formál a templomi jelenet körül. Végezetül az ellenségekkel való két szembesülés során, beleértve talán a per krisztológiai csúcspontját is (Mk 14,62), a 110. zsoltár alapvető anyagot kínál Jézus önértelmezéséhez. A 22. zsoltár pedig Jézus halálának legfőbb értelmezési keretét alkotja.

Tanulmányom felveti, hogy Márk összes zsoltárának gondos elrendezése, ha azokat eredeti, tágabb szövegekörnyezetük és kortárs értelmezésük kettős távlatában olvassuk, akkor nemcsak Jézus Izrael dávidi messiásának identitásáról beszélnek, hanem a templommal való kapcsolatáról is, különösképpen annak eszkatológiai megtisztításával és helyreállításával kapcsolatos egyedülálló szerepéről vallanak.

## 2. ZSOLTÁR

### *A heresztség*

A Márk-evangélium prologusának csúcán a mennyei hang részben a Zsolt 2,7-re hivatkozik és igazolja Jézus dávidi, messiási fiúságát (1,11), továbbá felkészíti az olvasót Isten eljövendő országának meghirdetésére (1,14–15), valamint missziójára és átfogó üzenetére. A második zsoltár felidézi Istennek a dávidi ivadéknak tett ígérését, aki által Isten a kozmikus uralmát gyakorolja. A királyi zsoltáros szembesülve a lázadó nemzetekkel (1–3. versek), bízik

Isten elsőprő támogatásában (5. vers). Felidézi JHWH szavát, hogy a nemzetek az ő öröksége és „vasvesszővel” töri őket össze, uralma pedig kiterjed a föld végső határáig (7–9. versek). Sürgeti a lázadókat, hogy legyenek bölcsek és hódoljanak be, nehogy elpusztuljanak (10–11b). Azzal zárja, hogy boldogok, akik JHWH-nál keresnek menedéket (11c). Mindennek alapja pedig a Sion-teológia: maga JHWH jelenti ki, hogy ő helyezte el „fiát” „szent hegyén”, kozmikus hegyén, ahol lakik, és ahonnan uralkodik (6–7.) A későbbi targumban Isten „szeretett” fia (7. vers, vö. Mk 1,11) kifejezetten „szentélyem felett áll” (6. vers).

Ez a jól ismert kapcsolat Sion és a dávidi király között számos kortárs, zsidó értelmezési hagyományban is tükröződik, amelyek ennek a zsolnárnak a nyelvezetét idézik. A nagyobb probléma azonban nem az, hogy Jeruzsálemet külső ellenségek fenyegetik, hanem hogy a város és temploma már belülről szennyezett. A gyógyír: a dávidi király visszatérése.<sup>4</sup>

A 2Sám 7 eszkatológiai olvasatára alapozva (főleg a 10–14. versek, összhangban a Mk 1,7–11 versekkel) a töredékes és közismerten problémás 4Q174 elsősorban a megújított templom és Isten népének szabadításával foglalkozik, amely összekapcsolódik a dávidi messiás megjelenésével.<sup>5</sup> Így a 2Sám 7,10 ígérete, miszerint Isten békében ülteti el Izraelt (1. sor) közvetlenül a Kiv 15,17–18 verseihez vezet (3. sor), amely a kivonulás célját ünnepli: Isten elülteti népét szent hegyén, felépíti köztük szentélyét és örök királyságát (vö. Jézusnak a szőlőmunkásokról mondott példázata a Mk 12,1–12-ben a 110. zsolnárt idézésével zárul). Ezt az eszkatologikus templomot többé már nem fertőzik meg (többek között) az idegenek és a prozeliták (jóllehet Jézus számára az Iz 56,7 központi jelentőségű a templom szerepéhez kapcsolódóan; Mk 11,17). Az igazak pedig élvezni fogják a nyugalmat, amelyet JHWH megígért Dávidnak (a 7. sor idézi a 2Sám 7,11-et), amikor elpusztítja Beliál minden összeesküvő fiát (8–9. sor) és helyreállítja Dávid „sarját” (a 10–11. sor idézi a 2Sám 7,12–14 verseket) és roskadozó sátrát (a 12–13. sor idézi az Ám 9,11-et).

<sup>4</sup> A templom újraépítésének/helyreállításának messiási feladata nem általános téma. Lásd még *Szibilla-orákulumok* 5,424–425; Zak 6,13 targuma; CHRISTOPHER C. ROWLAND: *The Second Temple: Focus of Ideological Struggle?*, in William Horbury (ed.): *Templum Amicitiae*, JSOT Press, Sheffield, 1991, 183–184.

<sup>5</sup> GEORGE J. BROOKE: *Miqdash Adam, Eden and the Qumran Community*, in Ego Beate – Armin Lange – Peter Pilhofer (eds.): *Gemeinde ohne Tempel*, Mohr-Siebeck, Tübingen, 1999, 287 azzal érvel, hogy a 11QT<sup>a</sup> 29:9–10-zel összhangban a 4Q174-ben a 2Sám 7,13a elhagyása az emberi beavatkozás visszautasítását jelenti. De a Kiv 15,17-ben a „kezed [ti. Istené] tett szilárdná” sor aligha jelenti ezt. *A fordító megjegyzése*: A 4Q174 magyar fordítását lásd: FRÖHLICH IDA: *A qumráni szövegek magyarul*, PPKE BTK – SzIT, Piliscsaba – Budapest, 2000, 358–359.

A kulcsfontosságú mondatrészek a dokumentum leghosszabb írásos idézetében (2Sám 7,12–14) a következők:

- „megszilárdítom királyságának trónját mindörökre”,
- „én atyja leszek neki, és ő fiam lesz nekem” (10–11. sor).

Nagyon hasonlítanak a második zsoltár nyelvezetéhez, ami nem meglepő, mivel a zsoltár biztosan hatással volt a qumráni iratra.<sup>6</sup> Az pedig, hogy ennek a kapcsolatnak a szerző tudatában van, abból is látszik, hogy a Zsolt 2,1–2 ígétét a közösségre alkalmazza (18–19. sor). A 4Q174 számára a kivonulás ígétének végső beteljesedése – Jeruzsálem megtisztítása, amely a szent népe között lakozó szent Isten helyreállított megszentelt lakóhelyét eredményezi – elválaszthatatlan a dávidi messiási eszmétől.

A második zsoltár hasonlóképpen nagy hatással volt a 17. Salamon-zsoltárra is.<sup>7</sup> A költemény egy magabiztos kijelentéssel kezdődik JHWH örök uralmáról, a nemzetek fölötti „ítéletben”, amit páratlan módon valósít meg a dávidi király (1–4. versek, vö. Mk 1,15). Csak is ezen az alapon, és valóban törvényesíti Isten igazságosságát, amely végső soron az egyetlen kiindulópontja a zsoltáros reményének. Ezt követően a zsoltárszerző regél Izrael bűneiről és az ország kifosztásáról (5–20. versek). Isten igazságossága és ünnepeelt irgalmassága miatt (*SalZsolt* 2,33–36; 4,25; 5,2–5.14–15; 6,6; 7,8; stb.) arra kéri az Urat, hogy támasszon nekik egy dávidi, királyi ivadékat, aki uralkodni fog a nemzeteken.

Ahogy azonban BRAD EMBRY érvel, a szerzőt nagyobb dolog foglalkoztatja:<sup>8</sup> a Salamon-zsoltárok messiási várakozásának lényege a nép tisztaságának, különösen is a város és mindenekelőtt a templom tisztaságának a helyreállítása (vö. Ez 36; főleg a 22–23. versek, ahol a visszatérés a dávidi királyság helyreállítását jelenti, amely JHWH szentélyében éri el tetőpontját, ahogy az Ez 37,24–28-ban és a rákövetkező fejezetekben is). Így a dávidi messiás elsődleges feladata Isten uralmának a gyakorlása (1. és a 46. versek, vagyis a téma közrefogja a teljes költeményt), hogy megtisztuljon

<sup>6</sup> Például JOHN H. EATON: *Kingship and the Psalms*, SCM Press, London, 1976, 111; vö. HANS-JOACHIM KRAUS: *Theology of the Psalms*, Augsburg, Minneapolis, 1986, 114; 181.

<sup>7</sup> Vö. JOEL MARCUS: *The Way of the Lord: Christological Exegesis of the Old Testament in the Gospel of Mark*, Westminster John Knox Press, Louisville, 1992, 60. A fordító megjegyzése: A SalZsolt 17 magyar fordítását lásd: SZABÓ XAVÉR: *Salamon zsoltárai. Bevezetés – fordítás – jegyzetek*, Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest, 2009, 114–123.

<sup>8</sup> BRAD EMBRY: *The Psalms of Solomon and the New Testament: Intertextuality and the Need for a Re-Evaluation*, *JSP* 13 (2002) 99–136.

Jeruzsálem (17,22.27.30b.32.36.45; vö. 1,8; 2,2–3.19; 7,2; 8,11–13; 11,7; 18,5).<sup>9</sup> Szavának erejével leleplezi a korrupt hivatalnokokat (36), elúzi a tisztátalan bűnösöket, legyenek azok zsidók vagy pogányok (22–25, 27–28). Ezért ő Istentől tanított lesz (31), büntelen, a Lélek erejével felruházott és cselekedeteiben hatalmas (36.37–38.40b). Igazságosságra tanítja Izraelt (10, 15, 18, 32), hűségesen terelgeti őket a szentségben és elnyomástól mentes szabadságban (40–41), miközben könyörül az őt tisztelő összes nemzeteken (34b).

A párhuzamok Márk evangéliumában önmagukért beszélnek. Jézus Lélektől felhatalmazott (1,10; 3,29), tetteiben hatalmas (főleg 1,27), szent népet gyűjt egybe (1,16–20; 3,13–35; 8,34–38), tanít (különösen jó példák: 1,22; 11,18b),<sup>10</sup> pástorként terelgeti Izraelt (6,34), és eközben könyörületes a pogányokkal, akik tisztelik őt (7,24–30). Jézus szolgálatának jelentős részét Isten népének megtisztítása teszi ki.<sup>11</sup> Főleg a jeruzsálemi hatóságokkal folytatott vitáinak voltak gyakori témái a tisztasági kérdések (például 2,7.16; 3,30; 7,2.14). Jézus „tisztátalan szellemeket” űz ki (1,23.26.27; 3,11; 5:2.8.13; 7,25; 9,25; vö. 6,7), tisztátalan betegeket gyógyít meg (1,41; 5,25–34), és tanítja a Tórát. Jeruzsálem is központi szerepet játszik, ahol az evangélium tetőpontján (tele utalásokkal Dávid zsoltáira), Jézus a templomi visszaélésekkel foglalkozik (11,13–18) és hathatós szavával felfedi a megvesztegethető hivatalnokokat (11,27–12,40). Halála és feltámadása egy új, megtisztított templom kezdetét jelenti (lásd lentebb).

A 4Q174 és a Salamon-zsoltárai számára a második zsoltár dávidi fiának Isten általi felemelése alapvető Izrael, Jeruzsálem, és mindenekelőtt a templom megtisztításáról szólt.<sup>12</sup> Ennélfogva nyilvánvalóan Márk számára is.

### A színeváltozás

Márk szimbolikus, új exodus-világában a színeváltozás a Kiv 24 és 34. fejezeteinek félreérthetetlen, bár pontatlan párhuzamával, új Szinájként tűnik fel.<sup>13</sup> A második zsoltárra tett első utalás a víz és a puszta összefüggésében került elő, és ez a másik utalás a hegyen (Izrael kivonulási történetének min-

<sup>9</sup> Uo. 113.

<sup>10</sup> Főleg RICHARD T. FRANCE: *Mark and the Teaching of Jesus*, in Richard T. France – David Wenham (eds.): *Gospel Perspectives*, Vol. 1., JSOT Press, Sheffield, 1980, 101–136.

<sup>11</sup> Lásd például JEROME H. NEYREY: *The Idea of Purity in Marks Gospel*, *Semeia* 35 (1986) 91–128; JOHN E. PHELAN JR.: *The Function of Mark's Miracles*, *Covenant Quarterly* 48 (1990) 3–14; vö. HANNA STETTNER: *Sanctification in the Jesus Tradition*, *Biblica* 85 (2004) 153–178.

<sup>12</sup> Az új templom utáni várakozásról általánosságban lásd ROBERT J. MCKELVEY: *The New Temple*, Oxford University Press, Oxford, 1969, 9–24.

<sup>13</sup> RIKK E. WATTS: *Isaiah's New Exodus in Mark*, i. m., 282–293.

den ikonikus vonása megjelenik), ami azt sugallja, hogy Márk fejében összekapcsolódnak: ha Jézust Isten Fiának nevezik a megkeresztelkedésekor, akkor a hegyen azt hallhatjuk meg, hogy ez mit is jelent. Malakiás két tanújának jelenléte (4,4–5) – Illés, a fogság utáni új exodusra váró nemzedéket, Mózes pedig az atyák ősi exodus-hagyományát jeleníti meg, és összhangba kell kerülniük<sup>14</sup> – azt jelenti, hogy a megdicsőült Jézus az eljövendő Úr, akinek utat kell készíteni (Mal 3,1; vö. Mk 1,1–3). Így ezen az új Szinájón a Zsolt 2,7 megerősíti a felhívást, hogy önmagában nem a Tórát kell elfogadni (Mal 4,4), hanem Jézus szavait, különösen is a közvetlenül megelőző részben mondott szenvedés előrejelzését és a kereszt felvételére hívó tanítványságot (8,34–9,1).

Ha a második zsoltár a keresztségkor Jézust Izraelnek a templomra és Jeruzsálemre irányuló reményeinek középpontjába állítja, akkor a zsoltár újbóli megjelenése a Sekinától átjárt, szent sátras színeváltozásnál a kortárs értelmezésektől két fontos eltérést figyelhetünk meg.

- A *SalZsolt* 17 és a 4Q174 számára, bár a hitehagyott zsidók a probléma részét képezik, az igazi ellenség a bálványimádó (pogány) nemzetek.
- Márk evangéliumában az ellenség egészen belül van: Jeruzsálem előkelő vénei, a főpapok és az írástudók (8,31).

#### 118. ZSOLTÁR

##### *A „dicsőséges bevonulás”*

Márk első zsoltáridézete, de bármilyen más ószövetségi idézete Jeruzsálem környezetében akkor kerül elő, amikor Jézus a városhoz közeledik. Mivel Jézus legfontosabb feladata a város és templomának megtisztítása, nem meglepő, hogy a 118. zsoltár szorosan kapcsolódik a templom eszkatológiai, új exodus-helyreállításához.

Bár a legfőbb beszélő ismeretlen, ezért ha a 10–16. zsoltárverseket úgy vesszük, mint amik lényegre törően leírják Izrael nemzeti ellenségeinek verségét (vö. Zsolt 2,1–3), akkor a 118. zsoltár „egy királyi hálaének a katonai győzelemért”, amelyet a dávidi dinasztia királyainak írtak a bevonulási liturgia részeként (vö. Zsolt 118,22–28 targuma).<sup>15</sup> Ezen a közösség is

<sup>14</sup> ANDREW E. HILL: *Malachi*, Doubleday, New York, 1998, 366; 387–388.

<sup>15</sup> LESLIE C. ALLEN: *Psalms 101–150*, Word, Waco, 1983, 124.

részt vesz és ünnepli Isten exoduszerű beavatkozását (14–17. versek; vö. Kiv 15,2.6),<sup>16</sup> a király közeledik a templomhoz (vö. 19–20. vers; a 118. zsoltár targumában a város kapuihoz [19. vers], amikkel a szentély kapui összekapcsolódnak [20. vers]). Amint belép az ünneplő tömegbe (22–24. versek), papi áldást kér (25. vers) mindazokra, akik „az Úr házából” válaszképpen áldást mondanak arra, aki az Úr nevében érkezik (26. vers, vö. Zsolt 2,8). Ha a második zsoltár megerősíti a dávidi hatalom isteni ígéletét a fenyegető nemzetek felett, akkor a 118. zsoltár annak megvalósulását ünnepli.

Az, hogy a 118. zsoltár zárja a *Hallél*- (113–118), az „egyiptomi Hallél” néven is ismert zsoltárciklust az erőteljes kivonulás-teológiája miatt (b. *Berakhót* 56a; vö. *Mekilta Exodus* 13,1–4), felveti annak lehetőségét, hogy a zsoltár eleve kapcsolódott az eszkatologikus, új exoduszhoz és a templom helyreállításához.<sup>17</sup> Hagyományosan a húsvéthoz kapcsolódott, később más ünnepekhez is, ahogy az a második zsoltárral is történt, majd a messiási szabadításhoz, Jeruzsálem helyreállításához és a templomhoz.<sup>18</sup> Habár nincsenek egyértelmű bizonyítékaink az első századból, a *Hallél* korai, új exodus-konfigurációja, a dávidi dinasztia és a templom helyreállítása témáinak összekapcsolódása néhány próféta szövegben (a legjelentősebbek: Ez 37; vö. Jer 17,25–26; 22,4–5; 33,14–18; Ez 34,23–31), a királyi zsoltárok megőrzése a Zsoltároskönyvben jóval a dávidi dinasztia megszűnése után, valamint Márk nem tudatos messiási alkalmazása az új exodus sémájában mind azt sugallja, hogy a 118. zsoltárt már ilyen vonalak mentén értelmezték.

Bár Márk ismételten beszámolt Jézusnak a tisztátalan szellemek és a tisztátalanná tevő betegségek feletti megtisztító hatalmáról, visszatart bármiféle nyilvános, messiási megvallást egészen addig, amíg Jézus csaknem beér Jeruzsálembe, így erősíti meg a kettő közötti kapcsolatot. Bartimeus „Dávid fiának” vallja őt (10,47), és egy, a Zsolt 118,26b verséhez kapcsolódó jelentős átalakításban a tömeg lelkesen kiáltja: „Áldott a mi atyánknak, Dávidnak eljövendő országa!” (Mk 11,10a). Ha a második zsoltár korabeli értelmezése a templom helyreállítását várta, akkor a 118. zsoltár használata Jézus ünnepélyes bevonulásának és a csatlakozó tömegnek a kontextusában annak beteljesülésére mutat rá. Márk számára Jézus valóban az eljövendő dávidi király, aki győzedelmeskedett a démoni világ felett, akitől sokan azt remélik, hogy majd elkergeti a megvesztegethető hivatalnokokat, és meg-

<sup>16</sup> Így például MITCHELL DAHOOD: *Psalms III: 101–150*, Doubleday, New York, 1970, 155.

<sup>17</sup> ERICH ZENGER: *The Composition and Theology of the Fifth Book of Psalms*, *Psalms 107–45*, JSOT 80 (1998) 77–102, 92.

<sup>18</sup> Például: *Peszikta Rabba* 36,1; *Midrás Tehillim* 118,22; vö. 118,24; és y. *Berakhót* 2,3; *Leviticus Rabba* 37,4; vö. 30,5.

tisztítja, helyreállítja a templomot. A Mk 11,11a következő, rövidre fogott megjegyzése, miután Jézus belépett a templomba – itt az első említés – és mindent megnézett, nemcsak az ókori hivatalos bevonulások gyakorlatával van összhangban,<sup>19</sup> hanem jó érzékel előre is jelzi ottani cselekvését.

Márk Jézus cselekvésének jellegére már a 11,10 szöveges változtatásánál is utalt, hiszen az elhagyja a papok mondatát: „megáldunk (LXX: megáldotunk) titeket az Úr házából”. A 118. zsoltárral ellentétben és Márknak az ellenségekre helyezett hangsúlyával összhangban, Jézus nem kap ilyen jellegű üdvözlést a templomi hatóságoktól – ami lázadó tett, ha a hagyományos bevonulásból lehet következtetni valamire (vö. Jer 7,1 *λησταιί*, „rablók” szava a Mk 11,17-ben)<sup>20</sup> – és Izrael nem szívesen látott királya a városon kívül marad (11,11b). Ez nem tér el az esszénusok kritikájától. A templom az ellenzék központja lett, azoknak a székhelye, akik elutasították Jézus szentségfelfogását.

### *A félredobott, megvetett kő*

A 118. zsoltár második idézete hozza ezt a témát (a 22–23. versek a Mk 12,10–11-ben). Összhangban a második zsoltár kortárs következtetéseivel, Jézus kiúzi a templomból azokat, akik azt megszenteltelenítik (Mk 11,15–19; *SalZsolt* 17,22–25.27–28) és leleplezi a megvesztegethető hivatalnokokat (Mk 11,27–33; *SalZsolt* 17,36). Ezt követően válaszol a felhatalmazását firtató kérdésre és feltehetően még a templomban mondja el a gonosz szőlőműködésokról a példázatát (Mk 12,1–12), amely bár hagyományos zsidó metaforákat alkalmaz (lásd például *Szifré Deuteronomium* 312; *Tanḥuma Leviticus* 7.6; *Peszikta Kahana* 16,9; *Genesis Rabba* 42,3; *Exodus Rabba* 30,17; *Midrás Mislé* 19,21),<sup>21</sup> főleg az Iz 5,1–7 jogi példázatából merít.<sup>22</sup>

A gyújtópontban ismét a templom áll, a bekerített szőlőskerttel, prés-káddal és toronnyal, amely Siont jelképezi, az oltárral és a szentéllyel (vö. 4Q500:3–7; *t. Me'ilá* 1.16; *t. Szukká* 3,15 idézi az Iz 5,1–2 verseket; Iz 5,1–7 targuma; *1Hén* 89,56.67.72–73). A „szeretett” jelző csak itt, illetve az isteni hitelesítésekben a keresztségnél és a színeváltozásnál felidézi a második zsoltárt, valamint a hozzá kapcsolódó hagyományokat, és megválaszolja a

<sup>19</sup> Például DAVID R. CATCHPOLE: The „Triumphal” Entry, in Ernst Bammel – Charles F. D. Moule (eds.): *Jesus and the Politics of His Day*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, 319–334; PAUL B. DUFF: The March of the Divine Warrior and the Advent of the Greco-Roman King: Marks Account of Jesus’ Entry into Jerusalem, *JBL* 111 (1992) 55–71.

<sup>20</sup> CRAIG A. EVANS: *Mark 8:27–16:20*, Thomas Nelson, Nashville, 2001, 139.

<sup>21</sup> BEATE KOWALSKI: Die Wertung von Versagen und Unheil in der Geschichte, *Judaica* 50 (1994) 18–33; CRAIG A. EVANS: *Mark 8:27–16:20*, i. m., 220–221.

<sup>22</sup> Lásd főleg CRAIG A. EVANS: *Mark 8:27–16:20*, i. m., 224–228.



főpapok kérdését: Jézus templom feletti tekintélye abból fakad, hogy ő a tulajdonos egyetlen, szeretett fia, aki azért jött, hogy megtisztítsa a templomot. De amíg az eredeti, izajási változat a szentély lerombolását hirdette meg (vö. Iz 5,5 targuma), itt a fenyegetés újra a lázadó és gyilkos „bérlődre”, vagyis a templom vezetőségére vonatkozik (vö. 4Q162 az Iz 5,1–7 szakaszát eszkatologikusan értelmezi a vétkes csoporttal, „a jeruzsálemi gúnyolódó emberekkel” együtt, akik „elutasították az Úr törvényét és elvetették Izrael Szentjének szavát”, vö. Mk 1,24).

A „megvetett kő” így visszhangozza a szenvedés első előrejelzését (lásd az ἀποδοκιμασθῆναι igét, amely csak itt és a 8,31-ben fordul elő, ahol az előrejelzést, ahogy láttuk, a második zsoltár erősíti meg a színeváltozáskor) és Jézus közelgő halálát (az „építők” szó általában a „tanítókra” vagy a „vallási vezetőkre” vonatkozik; CD 4,19–20; 8,12.18; 19,31; b. Avót 114a; b. Berakhót 64a; Sír haSírím midrás 1,5; vö. ApCsel 4,11; 1Kor 3,10).<sup>23</sup> Mindazonáltal későbbi feltámadásának valószínűségében (ez a szenvedés előrejelzéseinek szerves része), Jézus kijelenti: amit Isten a korábbi dávidfiért megtett, azt egészen biztosan megteszi eszkatologikusan az ő nagyobb, messiási fiáért. Ahogyan a második zsoltár megígérte, a 118. zsoltár megünnepelte, az igazolt dávidi király megkapja örökségét (Zsolt 2,8: κληρονομίαν; vö. Mk 12,7: ὁ κληρονόμος) még akkor is, ha most éppen a körülötte álló „gonosz szőlőmunkások” fenyegetik (vö. Zsolt 118,7.11–12), akik a 4Q174-es jelzetű iratban a második zsoltár lázadó nemzeteihez hasonlatosak.

De mi a helyzet a helyreállított templom reményeivel, és nem utolsósorban a 118. zsoltárral? Bár a kövel kapcsolatos mondás egy csodálatos változásra utalhat és később Dávid magával ragadó trónra jutását értik alatta (vö. Zsolt 118,22 targuma), a *Salamon testamentuma* 22,3 számára zsoltárunk 22. verse arra a kőre utal, amely teljessé teszi Salamon templomát. Mivel Qumránban a közösség önmagát tekintette templomnak (például 1QS 8,5–14; CD 3,19–44,6),<sup>24</sup> de csak addig, amíg az eszkatologikus templom meg nem jelenik a dávidi messiás párfogása alatt (4Q174), elképzelhető, hogy Márk jellegzetes ábrázolásában Jézus több különböző reménykedést olvaszt magába. Vagyis arra a kérdésre, hogy milyen hatalommal teszi ezt (Mk 11,27–33), azt válaszolhatjuk, hogy Jézus a dávidi, szeretett fiú, aki megtisztítja Jeruzsálemet és templomát – amely most annyira tisztátalan, hogy a

<sup>23</sup> J. DUNCAN M. DERRETT: „The Stone that the Builders Rejected”, in *Studies in the New Testament*, Vol. II., Brill, Leiden, 1978, 60–67.

<sup>24</sup> GEORGE J. BROOKE: Miqdash Adam, Eden and the Qumran Community, in Beate Ego – Armin Lange – Peter Pilhofer (Hrsg.): *Gemeinde ohne Tempel*, i. m., 285–301; JACQUELINE C. R. DE ROO: Davids Deeds in the Dead Sea Scrolls, *DSD* 6 (1999), 44–65, 50–51.

prófétai előzmény alapján nem kerülheti el a pusztulást (például a Jer 7,11 a Mk 11,17-ben; illetve Mk 13) – és ezzel egyidejűleg, feltételezve, a közvetlen következő példázat építészeti képét, ő annak az új templomnak a szegletköve, amely a köré összegyűlt emberekből, Izrael helyreállított szőlőskertjéből áll (vö. Mk 3,34–35; 10,42–45).<sup>25</sup>

Annak fényében, ahogyan a 4Q174 és a *SalZsolt* 17 értelmezte a második zsoltárt, egyértelmű a Márk kiasztikus szerkesztését indokló 118. zsoltár két idézete Jézus templomi akciója körül. A templom ítélet alatt van felügyelőinek erkölcsi romlottsága miatt (11,12–25) és azért, mert fellázadtak Isten küldöttje ellen, aki Dávid utódjaként azért jött, hogy helyreállítsa a templomot (11,1–11; 11,27–12,12). A templom vezetése így csatlakozott a második és a 118. zsoltár lázongó nemzeteihez (vö. 4Q174; *SalZsolt* 17). Ahogy a második zsoltár megígérte és a 118. zsoltár megünnepelte Dávid fiát, hogy JHWH beavatkozása legyőzi a látszólag fölényben lévő ellenségeket és a megvetett messiási kő szegletkő lesz, most az újonnan megtisztított, szent emberekből álló templom ideje érkezett el (vö. Mk 14,58; 1Pét 2,4–7).

#### 110. ZSOLTÁR

##### *Dávid fia, Dávid ura*

Rögtön azt követően, hogy Jézust Izrael valódi tanítójaként láttuk, következő zsoltáros hivatkozása még nyomatékosabbá teszi kilétének kérdését: ismét Dávidhoz kapcsolódó kifejezésekkel találkozunk és kimondottan a templomban (12,35). A másik Dávid-zsoltár a 110. és úgy tűnik, hogy a második zsoltár újraértelmezése, hiszen annak több témáját is kiemeli.<sup>26</sup> A király helyett most JHWH beszél, aki megparancsolja neki, hogy ellenségei közepette uralkodjék (1b; 2b), mivel a nemzetek, nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyva a Zsolt 2,10–11 figyelmeztetéseit, szörnyű vereséget szenvednek (5–6. versek). Amíg a Zsolt 2,6 verse egyszerűen kijelenti, hogy a királyt JHWH a szent hegyén kente fel, itt a király szentélyhez való viszonyát a melkizedeki papkirály terminusa fejezi ki (4. vers).<sup>27</sup>

Az a felszólítás szülte a legtöbb reflexiót, amely egyben ki is emeli a Zsolt 2,7-ben olvasható „fiú” megnevezést, hogy a király üljön az Úr jobbára (Zsolt 110,1; vö. LXX Zsolt 109,3: ἐξῆγεννησά σε „szültelek téged”). A fel-

<sup>25</sup> DONALD JUEL: *Messiah and Temple*, i. m., 205.

<sup>26</sup> ERICH ZENGER: *The Composition and Theology of the Fifth Book of Psalms*, i. m., 90.

<sup>27</sup> Az על־דבר־ה' nehezen értelmezhető; vö. κατὰ τὴν τάξιν (LXX).

szóltatás kétségtelenül több eszkatologikus alak felmagasztalását idézi fel, köztük:

- a) az izajási Szolga alakját, hiszen a „fenséges és felmagasztalt” szófordulat bárhol a könyvben az Úrra vonatkozik (52,13; vö. 6,1; 14,13–14; 33,10);
- b) a Dán 7,13 „emberfiához” hasonló alakját;<sup>28</sup>
- c) Melkizedeket a 11QMelch [13] 2,9–11 dokumentumban;<sup>29</sup>
- d) és Hénok első könyvének „Választottját”, aki Isten trónján ül (51,3; 55,4; 61,8; 62,2) és körvonalai szintén az izajási Szolga és a dánieli „emberfia” alakjaira támaszkodnak.<sup>30</sup>

Ez még Akiba rabbit is arra vezette, hogy két trónt állítson fel a mennyben, így éles támadásnak tette ki magát, hogy megszentsegtelenítí az isteni jelenlétet (*b. Hágígá* 14a; *b. Szanhedrin* 38b; lásd még a *Hekhalót Rabbatit*, ahol Dávid ragyogó koronát visel és az Isten trónja<sup>31</sup> melletti tüzes trónon ül).<sup>32</sup>

Ezen háttér és kritikus gondolatok ellenére is az volt az általános feltételezés, hogy Dávid nem csupán a zoltár szerzője, hanem a messiás „szent lelke által” beszél. Márk evangéliumában pedig Jézus kihasználja azt a feszültséget, ami abból fakad, hogy Dávid a messiási fiát „Úrnak” nevezi. A *πόθεν* („honnan”) szócska gyakran zavaró ténytet vezet be<sup>33</sup> és a feltételezett, zavaros csend azt sugallja, hogy Jézus beszélgetőtársai is érezték ezt a feszültséget. Feltéve, hogy a Szentírás sehol nem jelöli a messiást „Dávid fiaként”, a kérdés meglehetősen egyértelmű. Ha Dávid a messiást „urának” hívja, akkor az ő teljes státuszát, ahogy azt a rákövetkező 110. zoltár hatása is sugallja, az írástudók sem tudják kimeríteni az egyszerű „Dávid fia” megjelöléssel,<sup>34</sup> amely ismét visszavisz bennünket a Jézus hatalmára vonatkozó kérdéshez (Mk 11,27–33).

<sup>28</sup> DONALD M. HAY: *Glory at the Right Hand*, Abingdon, Nashville, 1973, 26; MARTIN HENGEL: *Studies in Early Christology*, T. & T. Clark, Edinburgh, 1995, 180–184.

<sup>29</sup> PAUL RAINBOW: Melchizedek as a Messiah at Qumran, *BBR* 7 (1997) 179–194, 184; JOEL MARCUS: *The Way of the Lord*, i. m., 133.

<sup>30</sup> JAMES VANDERKAM: Righteous One, Messiah, Chosen One, and Son of Man in 1 Enoch 37–71, in James H. Charlesworth (ed.): *The Messiah*, Fortress Press, Minneapolis, 1992, 169–191.

<sup>31</sup> MARTIN HENGEL: *Studies in Early Christology*, i. m., 195.

<sup>32</sup> Lásd DONALD JUEL: *Messianic Exegesis*, Fortress Press, Philadelphia, 1988, 138, de lásd *Midrás Tehillim* 18,29.

<sup>33</sup> RIKK E. WATTS: *Isaiah's New Exodus in Mark*, i. m., 287.

<sup>34</sup> Az az alkalmi kijelentés, miszerint Jézus tagadta, hogy a messiás Dávid fia, nagyon valószínűtlennek tűnik.

Jézus városba érkezésének módja és tevékenysége a templomban (mindkettő inkább messiási, mint prófétai, legalábbis a második zsoltár korabeli értelmezése szempontjából) együtt azzal az igényével, hogy ő a tulajdonos „szeretett” fia, valamint a Zsolt 118,22–23 idézésével, már bennfoglaltan egy messiási nyilatkozat.

Ellenkező esetben az itt elhangzó kérdése nem lenne lényeges, ha nem bennfoglalt messiási nyilatkozat lett volna, továbbá ez az értelmezés segít megmagyarázni a főpap későbbi nekiszégezett kérdését (Mk 14,61). Következésképpen: ha az írástudók tisztelték Dávidot, mennyivel inkább kell tisztelni Dávid messiási fiát, akit maga Dávid nevez Úrnak?

Noha nincs kifejezett hivatkozás a 17. Salamon-zsoltárra, jónéhány más, zsidó eszkatológia számolt bizonyos papi elemekkel is.<sup>35</sup> Érdekes, hogy bár Jézus részt vett a tanítás papi tevékenységében (gyakran beszélt a tisztaságról) és embereket tisztának nyilvánított,<sup>36</sup> csak dávidi bevonulása, a templomkörzetben véghezvitt tettei és kiváltképp, zavarba hozó tanítása után hivatkozott a 110. zsoltárra, amely kifejezetten egy dávidi papkirályról beszél. Az írástudóknak azt is meg kell érteniük, hogy a messiás Izrael legfőbb tekintélye a tisztaságról szóló tanítás és az istentisztelet területén. A kombináció nem lenne szokatlan, és egyesek talán várták is (például a Hasmoneusok, 1Makk 14,41; Mózes *testamentuma* 6,1; *Jubileumok könyve* 32,1; *Lévi testamentuma* 18).

Az „Úr” azonban szinte biztosan többet jelent. Ahogy a 110. zsoltárt később összekapcsolták a felmagasztalás-teológiákkal, úgy Jézust is azonosították az Izajásnál található felmagasztalt Szolgával<sup>37</sup> és Dániel könyvében olvasható Emberfiával. Márk kezdőmondata azonban bejelentette JHWH személyes visszatérését templomába (lásd Malakiás felhangjait a színeváltozásnál), a bűnök bocsánatát a gyógyulás előjeleként, és a tenger megzabolázását: Jézus azt teszi, amit egyedül csak JHWH tud megtenni.<sup>38</sup> Jézus több mint egy Melkizedek rendje szerinti, dávidi papkirály, aki csak az Úr házáért felelős: ő feltűnően hasonlít Dávid urára, és így ő a ház igazi ura.

Végül, ha csupán Jézus identitása forgott volna kockán, akkor elengedett lett volna a Zsolt 110,1a idézése. Ám a második strófa beillesztése – az összes ellenség eltiprása (Zsolt 110,1b; vö. 5–6. versek) – a visszautasításával

<sup>35</sup> Lásd CRISPIN FLETCHER-LOUIS: Jesus as the High Priestly Messiah: Part 1, *JSJH A* (2006) 155–175.

<sup>36</sup> Például EDWIN K. BROADHEAD: Christology as Polemic and Apologetic: The Priestly Portrait of Jesus in the Gospel of Mark, *JSNT* 47 (1992) 21–34.

<sup>37</sup> RIKK E. WATTS: *Isaiah's New Exodus in Mark*, i. m., 114–118; 257–287.

<sup>38</sup> Arról, hogy Márk Jézust JHWH-val azonosítja, lásd BARRY BLACKBURN: *Theios Aner and the Markan Miracle Traditions*, J. C. B. Mohr [Paul Siebeck], Tübingen, 1991.

járó fenyegetést sokkal egyértelműbbé teszi. A Zsolt 2,10–11 figyelmeztetése valósággá válik.

#### A HATALMAS JOBBJÁN ÜLNI

A Jézus perét megelőző kihallgatásakor újra a templom áll a középpontban. Az egyetlen tényleges vád, hogy Jézus megszenteltelenítette a szentélyt (*ναός*) – bár Márk eddig csak templomkörzetről (*ἱερόν*) beszélt –, mikor azt állította, hogy az kézzel épített (*χειροποίητος*). Ez azt jelenti, hogy velejéig romlott (vö. LXX Lev 26,1,30; Iz 2,18; 10,11; Dán 5,4.23; 6,28).<sup>39</sup> Hasonlóképpen: figyelembe véve a fent említett várakozásokat és Jézus korábbi szavait és tetteit, nem meglepő a főpap kérdése sem, egyenesen feltételezi a templom és a messiás közötti kapcsolatot.

Ennek magyarázata, hogy Jézus messiási mivoltának első nyilvános megerősítése (Mk 14,62), valamint második utalása a Zsolt 110,1 versére megerősíti isteni megbízatását, hogy ő Dávid örököséként osztozik Isten uralmában. Ezt megerősíti, hogy a kiasztikusan elrendezett Dán 7,13 idézete magától a zsoltártól függ (ugyanazzal az összekapcsolással találkozunk a későbbi *Midrás Tehillim* 2,8-ban). Jézus erőteljes mondata, hogy „látni fogjátok”, ennek a trónralépésnek a következményeire összpontosít. Azok, akik ellene vannak, miként a bálványimádó nemzetek, Isten ítélete alá esnek (Zsolt 110,5–6; lásd, ahogyan a 4Q174 felhasználja a második zsoltárt). Körülíró megfogalmazásban „a hatalom” (vö. 1Hén 62,7; *Szifré Numeri* §112) rezonál a zsoltár beszámolójában Isten „hatalmas” jogarával, amellyel „hatalmának” napján uralkodott ellenségeivel szemben a Melkizedek rendje szerinti király (vö. LXX Zsolt 109,2–3). Amikor Jézus az ellenfeleit JHWH ellenfeleiként jellemzi, akkor a legmagasabb státuszra tart igényt.

#### 22. ZSOLTÁR

##### *Az elhagyott Messiás?*

Bár Márk szenvedéstörténetét általában a „szenedő igaz zsoltárainak” motívumai színezik, az egyértelműen domináns bibliai háttérret a 22. zsoltár biztosítja.<sup>40</sup> Ez egy másik Dávid-zsoltár, amely a megalázó szenvedés mélységei, az Istentől való látszólagos elhagyottság, a hirtelen és mindent

<sup>39</sup> CRAIG A. EVANS: *Mark 8:27–16:20*, i. m., 446.

<sup>40</sup> RIKK E. WATTS: *The Psalms in Mark's Gospel*, i. m., 42.

elsöprő szabadulás, valamint a nagy horderejű dicséret tekintetében is egyedülálló, hiszen a dicséret JHWH egyetemes uralmát nemcsak a föld végéig nyilvánítja ki, hanem a születő nemzedékeknek is.

A 22. zsolttárra számos zsidó hagyomány volt hatással (pl. Bölcs 2,12–20; 2,1–7; 2Bár 15,7–8; 48,49–50), némelyikük az eszkatologikus szabadulásra számít (1QH 5,31). A 4QPs<sup>f</sup> (88) VII, 6–8; IX, 12; X, 7–14; Zsolt 22,14–17 leírja azokat a végidőbeli szenvedéseket, amelyekből a hűséges Sion megszabadul, mert az országot és a várost megtisztítják Beliáltól és a szétszóródott gonoszoktól (vö. *SalZsolt* 17; valamint a 22. zsolttár midrása, amelyben a 32. vers a templom újjáépítéséről beszél).<sup>41</sup> A 22. zsolttár késői targuma Dávid ellenségeit pogányoknak látja (13. vers), egyetemes behódolásukat is vizionálja (28–29. versek), talán Izrael visszatérésével együtt (32. vers). Mindazonáltal nincs arra bizonyítékunk, hogy a 22. zsolttárnak messiási értelmet tulajdonítottak volna, de esetleg Péter (Mk 8,31–33) és a tömeg megnyilatkozása (15,29–32), valamint az Iz 53,3–11 későbbi targuma útmutatás arra nézve, hogy elképzelhetetlennek tartották azt, hogy Isten elhagyja a messiást. A szenvedés három előrejelzése után Márk Jézusa azonban nem számol efféle akadállyal. Miközben Márk nem csökkenti Jézus szenvedését azzal, hogy csak az 1. zsolttárverset idézi, alig alapozza meg azt, hogy a szenvedés előrejelzései, a 2., a 118., a 110., és maga a 22. zsolttár is teljes mértékben számítanak a végső szabadulásra. Azoknak a járókelőknek a válasza, akik Jézus kiáltását Illés beavatkozásra való felszólításként értették, azt sugallja, hogy a Zsolt 22,1 versét is a megmentésre való várakozásként hallották (Mk 15,35: „Hadd lássuk!”).

A templom ismét szembetűnő és Jézus identitásához kapcsolódik. Azok a járókelők, akik felidézik a korábbi vádat (14,58), „káromolják” azt az egykor templom ellen káromlást szólót, aki most szembesül a pusztulással (15,29–30). A főpapok és írástudók közvetlen következő messiásgúnyolása (15,31–32) pedig visszhangozza a korábban elhangzott vádatokat. Hasonlóképpen: a zárójelenet, hogy a templom függőnye kettészakad (15,38), amikor a százados kijelentette, hogy Jézus az Isten fia (15,39: υἱός θεοῦ).

Ha a Zsolt 21,1 bennfoglaltan a szabadulás és a megvédelmezés kérelmezése, akkor Jézus végső, nagy kiáltásának kétségbeesésként való értelmezése nem helytálló (vö. a 37. és a 34. vers). Márk evangéliumában a „nagy hang” (φωνὴ μεγάλη) csak akkor fordul elő, amikor tisztátalan szellemek találkoznak Jézussal (1,26; 5,7). Az előbb említettek, valamint a templomra gyako-

<sup>41</sup> Vö. JOEL MARCUS: *The Way of the Lord*, i. m., 179.

rott közvetlen hatása miatt, amely egyben Jézus hatalmát is kifejezi<sup>42</sup> (János evangéliumában egyszer fordul elő, amikor Jézus feltámasztja Lázárt), és ahogy az újszövetségi szóhasználatban leggyakrabban előfordul a Jelenések könyvében, ahol Isten szuverén hatalmát fejezi ki a teremtés felett (pl. 1,10; 5,12; 7,2.10; 8,13, stb.), felvetem, hogy a *φωνή μεγάλη* visszhangozza a Szináj-hegyi teofániát (MTörv 4,11; 5,22; vö. 1Sám 7,10) és Istennek a Sion ellen összegyűlt istentelenek feletti ítélet meghozatalának hirtelen pillanatát (Iz 29,5–6; vö. Ez 3,12; *Szibilla-orákulumok* 3,669; 5,61–63).

Teljesen körbeértünk. Márk evangéliumának elején, Jézus megkeresztelkedésekor az eget felszakító hang kijelentette, hogy Jézus Isten messiási fia, aki a templom megtisztítására és helyreállítására küldetett. Itt a tetőponton, a kereszten Jézus ismét kinyilvánítja isteni hatalmát. „Nagy kiáltása” szétszakítja az ellenséges templom függönyét, így mutatja és valósítja meg, hogy nem ő, hanem a templom lett „elhagyott” (*A próféták élete* 12,11–12; vö. *Lévi testamentuma* 10,3; *b. Gittin* 56b).<sup>43</sup>

A Zsolt 22,27,30–31 azonban azt is kijelenti, hogy a nemzetek minden családja leborul előtte. Így aztán, amint a második zsoltár színváltáson átalakult értelme teljes kifejezésre kerül, beteljesedik a 22. zsoltár reménye és az Iz 56,7 versének látomása az imádság házáról, amely minden népé (Mk 11,17), nem kisebb, mint egy római százados lesz a frissen újjáalkotott nép (*ναός ἀχειροποίητος*, „nem kézzel épített templom”) pogány zsengeje, aki a szegletkő messiási szenvedései láttán megvallja, hogy Jézus és nem a római császár az „Isten fia”.<sup>44</sup>

<sup>42</sup> ROBERT H. GUNDRY: *Mark: A Commentary on His Apology for the Cross*, Eerdmans, Grand Rapids, 1993, 948–950.

<sup>43</sup> DAVID ULANSEY: *The Heavenly Veil Torn: Mark's Cosmic Inclusion*, *JBL* 110 (1991/1) 123–125.

<sup>44</sup> Vö. JOEL MARCUS: *The Way of the Lord*, i. m., 182.

